

SELMA LAGERLÖF

Valdemar Atterdag brandskattar Visby

Ur *Osynliga länkar* (1933)



Den vår, då Hellqvists stora tavla *Valdemar Atterdag brandskattar Visby* var utställd i konstföreningen, kom jag dit upp en stilla förmiddag, alldeles okunnig om att detta konstverk då fanns där. Den stora, färgrika duken med dess många figurer gjorde redan vid första anblicken ett utomordentligt intryck. Jag kunde inte se på någon annan tavla, utan gick rätt fram till denna, tog en stol och försjönk i stilla betraktande. Jag levde medeltidsliv under en halvtimme.

Snart var jag inne i den scen, som utspelades på Visby torg. Jag såg ölkaren, som började fyllas av den gyllene brygd kung Valdemar hade önskat sig, och grupperna, som hade samlats omkring dem. Jag såg den rike köpmannen med pagen, som dignar under hans guld- och silverfat, den unge borgaren, som knyter näven åt kungen, munken med det skarpa ansiktet, som forskander ger akt på majestätet, den trasiga tiggaren, som offerar sin slant, kvinnan, som har sjunkit ner vid sidan av det ena karet, kungen på sin tron, krigshären, som kommer frammyllrande ur den

PDF från [Litteraturbankens skola](#)

Texten är hämtad ur *Osynliga länkar* (1933).

<http://lb.se/f/LagerlofS/t/OsynligaLankar1933/sida/93/etext>

smala gränder, de höga husgavlarna och de spridda grupperna av pockande soldater och tredskande borgare.

Men plötsligt märkte jag, att tavlans huvudfigur inte är kungen, inte någon av borgarna, utan den ene av kungens järnklädda sköldbärare, den med det nedfällda visiret.

På denna gestalt har konstnären nedlagt en sällsam kraft. Man ser inte en flik av mannen själv, han är stål och järn hela karlen, och dock gör han intryck av att vara situationens rätte herre.

”Jag är våldet, jag är rovlystnaden”, säger han. ”Det är jag, som brandskattar Visby. Jag är ingen människa, jag är blott stål och järn. Jag har min lust i plågor och ondska. Må de gå på och pina varandra! I dag är det jag, som är herre på Visby torg.”

”Se”, säger han till betraktaren, ”kan du se, att det är jag, som är herre? Så långt ditt öga når, finns här ingenting annat än människor, som pinar varandra. Suckande kommer de besegrade och lämnar sitt guld. De hatar och hotar, men de lyder. Och segerherrarnas lystnad blir allt vildare, ju mera guld de mäktar frampressa. Vad är Danmarks konung och hans soldater annat än mina tjänare, åtminstone för denna dag? I morgon ska de gå i kyrkorna eller sitta i fredlig gamman på ölstugorna, eller ock kanske visa sig som goda fäder i eget hem, men i dag tjänar de mig, i dag är de ogärningsmän och våldsverkare.”

Och ju längre man hör på honom, dess bättre förstår man vad tavlan är: ingenting annat än en illustration till den gamla sagan om hur människor kunna pina varandra. Intet försonande drag finnes där, endast grymt våld och trotsigt hat och hopplöst lidande.

Det var ju ändå så, att dessa tre ölkar skulle fyllas, på det att inte Visby måtte bli plundrat och bränt. Varför kommer de inte, dessa hanseater, i lågande hänförelse? Varför kommer inte kvinnorna ilande med sina smycken, drinkaren med sin bågare, prästen med relikskrinet, ivriga, glödande av offerlust? ”För dig, för dig, vår älskade stad! Onödigt att sända soldater efter oss, då det gäller dig! O Visby, vår moder, vår ära! Tag tillbaka vad du har givit oss!”

Men så har inte målaren velat se dem, och så var det inte heller. Ingen hänförelse, blott nödtvång, blott kuvat trots, blott jämmer. Guldet är dem allt, kvinnor och män sucka över detta guld, som de måste lämna.

”Se på dem!” säger våldet, som står på tronens trappa. ”Det går dem djupt till hjärtat att offra det. Må vem som vill ha medlidande med dem! De är snåla, vinningslystna, övermodiga. De är inte bättre än den snikne rövaren, som jag har utsänt emot dem.”

En kvinna har dignat ner på marken framför karet. Kostar det henne så mycket lidande att lämna sitt guld? Eller är kanske hon den skyldiga? Är hon jämmerns upphov? Är det hon, som har

förrått staden? Ja, det är hon, som har varit kung Valdemars käresta. Det är Ung-Hanses dotter.

Hon vet väl, att hon inte behöver lämna sitt guld. Hennes faders hus blir ändå inte plundrat, men hon har samlat vad hon äger och bringar det. Kommen ner på torget, har hon blivit överväldigad av allt elände hon där ser och har sjunkit ner i gränslös förtvivlan.

Han hade varit rask och glad, den unge guldsmedsgesällen, som förra året tjänade i hennes faders hus. Det hade varit härligt att vandra vid hans sida över detta samma torg, då månen sköt upp bakom gavlarna och belyste Visby glans. Stolt hade hon varit över honom, stolt över sin fader, stolt över sin stad. Och nu ligger hon där, bruten av jämmer. Oskyldig och dock skyldig! Han, som sitter kall och grym på tronen och har dragit all denna förhärjelse över staden, är han densamme, som viskade ömma ord till henne? Var det till hans möte hon smög sig, då hon förra natten stal sin fars nycklar och öppnade stadsporten? Och då hon fann sin guldsmedsgesäll som en väpnad herre med en stålklädd här bakom sig, vad tänkte hon? Blev hon inte vansinnig vid att se stålfloden vältra sig in genom den port, som hon hade öppnat? För sent att klaga, jungfru! Varför älskade du din stads fiende? Fallet är Visby, dess glans skall förgå. Varför kastade du dig inte mitt i porten och lät järnhälarna trampa dig till döds? Ville du leva för att se himlens blixtar drabba förbrytaren?

O jungfru, vid hans sida står våldet och skyddar honom. På heligare saker än en lättrogen ungmö förgriper han sig. Inte ens Guds eget tempel skonar han. De lysande karbunklarna bryter han ut ur kyrkväggen för att fylla det sista bryggkaret.

Alla tavlans figurer ändra hållning. Blind fasa slår allt levande. Den vildaste krigsknekt bleknar, borgarna vända sina blickar mot himlen, alla vänta Guds straff, alla bäva, utom våldet vid tronens trappa och kungen, som är dess tjänare.

Jag önskar, att konstnären hade fått leva, så att han hade kunnat föra mig ner till Visby hamn och låtit mig se dessa samma borgare, då de med blickarna följa den bortseglande flottan. De ropa förbannelser ut över vågorna. "Förstör dem!" ropa de. "Förstör dem! O hav, du vår vän, tag åter våra skatter! Öppna ditt kvävande djup under de gudlöse, under de trolöse!"

Och havet mullrar ett dovt bifall, och våldet, som står på kungaskeppet, nickar gillande. "Detta är gott", säger det. "Förfölja och förföljas, så är min lag. Må stormen och havet förstöra rövarflottan och roffa åt sig min kunglige tjänares skatter! Desto förr blir det oss givet att draga ut på nya härjningståg."

Men borgarna på stranden vända sig om och se upp mot sin stad. Brand har flammat där, plundring har gått fram, över den, bakom spräckta rutor gapa skövlade bostäder. Sotade gavlar se de, skändade kyrkor, blodiga lik ligga

kvar i de trånga gränderna, och av skräck vansinniga kvinnor genomla staden. Ska de stå vanmäktiga inför allt detta? Finnes ingen, som deras hämnd kan nå, ingen, som de i sin ordning kunna plåga och förgöra?

Gud i himlen, se dock! Guldsmedens hus är inte plundrat, inte bränt. Vad är detta? Var han i förbund med fienden? Hade han inte nyckeln till en av stadens portar i sitt förvar? O, du Ung-Hanses dotter, svara, vad ska detta betyda?

Borta på kungaskeppet står våldet och betraktar sin kunglige tjänare, leende bakom visiret. ”Hör stormen, min herre, hör stormen! Guldet, som du har rövat, ska snart ligga på havsbotten, oåtkomligt för dig. Och se tillbaka på Visby, min höge herre! Kvinnan, som du bedrog, föres mellan präster och knektar bort till stadsmuren. Kan du höra folkhopen, som följer henne, förbannande, veropande? Se, murarna kommer med kalk och murslev! Se, kvinnorna kommer med stenar! Alla bär de stenar, alla, alla!

O kung, om du inte kan se vad som försiggår i Visby, må du dock höra och veta vad som där sker. Inte är du av stål och järn som våldet vid din sida. Då ålderdomens dystra dagar kommer och du lever under dödens skugga, ska bilden av Ung-Hanses dotter träda fram för ditt minne.

Blek ska du se henne, dignande under sitt folks hån och förakt. Du ska se henne draga fram mellan präster och knektar under klockringning och hymnsång. Hon är redan död i folkets ögon.

Död känner hon sig i sitt innersta, dödad av allt, som hon har älskat. Du ska se henne stiga in i tornet, se hur stenarna infogas, höra mursleven skrapa och höra folket, som skyndar fram med sina stenar. ”O murare, tag min, tag min! Begagna min sten vid hämndens verk! Låt min sten vara med om att stänga Ung-Hanses dotter från ljus och luft! Fallet är Visby, det härliga Visby! Gud välsigne edra händer, murare! Låt mig vara med och fullborda hämnden!”

Och hymnsången ljuder, och klockorna ringa som över en död.

O Valdemar, kung av Danmark, det blir även din lott att möta döden. Då ska du ligga på din bädd, höra och se mycket och vändas därvid. Och även dessa skrapningar med mursleven, dessa hämndens rop ska du höra. Var äro de då, de heliga klockor, som överrösta själens marter? Var äro de, de vida metallgapen, vilkas tungor ropa till Gud om nåd för dig? Var är denna av välljud dallrande luft, som för själen upp till Guds rymder?

O hjälp, Esrom, hjälp, Sorö, och du, stora klocka i Lund!

— — —

Vilken dyster historia var det inte denna tavla berättade! Det kändes underligt och främmande att åter träda ut i Kungsträdgården, i strålände solsken, bland levande människor.